

ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО СВІТУ

УДК 130.2

ГРУБОВ Володимир, д. політ. н., професор кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

КУЛАГІН Юрій, к. політ. н., професор, завідувач кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

КРИЗА ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

Досліджується феномен політики мультикультуралізму, механізми та проблеми її реалізації провідними країнами Європи на національному рівні. Аналізуються також новітні мультикультуралістичні теорії та їхні інтерпретації в сучасній європейській політиці.

Ключові слова: політика, мультикультуралізм, еміграція, неінформаційна культура, національні інтереси, конфлікт.

Перш ніж окреслити проблемність зазначеної теми, прослідкуємо генезу терміна "мультикультуралізм" у суспільно-політичній теорії і практиці. У книзі "Ми всі мультикультуралісти", яка побачила світ у 1997 р., Н. Глейзер повідомляє, що це поняття з'явилося в 1941 р. в New York Herald Tribune books. Широкого політичного поширення ця дефініція набула у 70-х роках минулого століття, коли уряди Канади та Австралії проголосили мультикультуралізм державною концепцією розвитку. В європейській лексикон термін увійшов лише у 80-х роках минулого століття [1].

У контексті сучасного розуміння увага до мультикультуралізму відчутно посилилася на початку ХХІ ст. Точкою відліку стали виступи молоді емігрантської хвилі у 2005–2006 рр. у великих містах Франції, Німеччини, Голландії та інших країн Європи. Жорстокість вуличних погромів підтвердила, що політика соціалізації іноземців в сучасне європейське суспільство себе не виправдала, а європейська толерантність має певні межі. Наприкінці 2010 р. їх окреслили лідери Німеччини, Франції та Великої Британії у своїх виступах із приводу кризи політики мультикультуралізму.

© Грубов В., Кулагін Ю, 2012

У європейській політиці сам термін "мультикультуралізм" не є чимось на зразок "tabula rasa". За ним стоїть певна теоретична концепція, яка визначає мультикультуралізм як теорію і політику, спрямовану на збереження і розквіт в окремо взятій країні й у світі в цілому різноманітних культурних цінностей у політичному суспільстві. У межах мультикультуралізму різні культурні групи мають колективні права і можуть виступати єдиним суб'єктом у сфері політики, культури, освіти тощо [2]. З усіх європейських країн у цій практиці особливо відрізнялася Швеція.

Сучасний варіант європейського мультикультуралізму протиставляється американській концепції "плавильного котла" і є однією з базових умов толерантності, яка передбачає можливість паралельного співіснування культур із метою їхнього взаємозбагачення і розвитку. Такий теоретичний дискурс наштовхується на практиці на відсутність ефективних механізмів реалізації цієї концепції як у межах усього Європейського Союзу, так і в окремих країнах-членах. Йдеться про те, що для збереження стану системної мультикультурності різні етнічні та релігійні групи повинні не тільки володіти власною культурною ідентичністю, а й мати реальні можливості забезпечити її реалізацію в усіх сферах суспільного буття. Це є основною проблемою теорії і практики мультикультуралізму.

Першу проблему доповнює друга, не менш вагома. В європейському і національних дискурсах тема мультикультуралізму висвітлюється у різних термінах, які з огляду на плюралізм сучасних політико-ідеологічних доктрин мають неоднакове змістовне визначення. Наприклад, у Британії центром наукового дискурсу є поняття "расових відмінностей", у Франції йдеться про "асиміляцію", в Італії – про "расу" і "расизм", у Швейцарії – про потомків-швейцарців, які тільки і можуть утворювати національну однорідність [2]. Отже, на практиці на одній дошці європейського дискурсу опинилися терміни консерватизму, лібералізму і фашизму, що неприпустимо для європейської політичної традиції. На особливе тлумачення мультикультуралізму як "другої крайності фашизму" вказують також американські дослідники з Інституту ім. Айн Ренд М.Берлінер і Г.Халл, які стверджують, що "прихильники мультикультуралізму бачать світ через кольорові лінзи і поділяють людей за ознакою раси і статі, вкорінюючи в життя принципи дійсного расизму" [3]. Вчені констатують: "раса для мультикультуралізму – детермінанта мислення і людської ідентичності в цілому", яка "зводить нездоланну прірву між людьми, які ніби не мають нічого загального крім кровних зв'язків" [3].

Це свідчить, що мультикультуралізм як поняття не визначене концептуально, позбавлене єдиного теоретичного підґрунтя і тяжіє до національно-етнічного тлумачення, межі якого досить розмиті залежно від національних пріоритетів. Така ситуація підіграє амбіційним політикам, які відповідно до власних політичних цілей і внутрішньополітичних проблем у країні час від часу маніпулюють суспільною свідомістю. Прикладом можуть слугувати практично всі країни сучасної Європи. Особливо це стає відчутним під час виборчих перегонів і глобальних випробувань на зразок сучасної фінансово-економічної кризи.

Третя проблема пов'язана з історичною пам'яттю і певною культурно-політичною традицією колишніх метрополій. В європейських країнах втрачає свою привабливість гасло "Європа без кордонів" саме тоді, коли воно торкається національної свідомості як оберегу етнічно-культурної пам'яті, де завжди присутні дві національно-духовні протилежності – "Ми" і "Вони". У європейців, вихованих на лібералізмі, це протиставлення вкорінене у свідомість історично. Нести культуру іншим і повчати цивілізованості – це давня європейська моральна норма. Згадаймо "Філософію права" Г. Гегеля [4], де з легкої руки класика філософської думки за цивілізованими націями було закріплено право здійснювати керівництво нецивілізованими народами. У феномені європейськості як історичної традиції ця теза залишається і досі. Про це переконливо пише наш сучасник, лауреат Нобелівської премії І. Валлерстайн у своїй відомій праці "Кінець знайомого світу: Соціологія XXI сторіччя" [5]. Для сучасної Європи серйозною проблемою стала велика мусульманська громада, що утворилася на терені ЄС і яка, на думку європейців, загрожує культурній самобутності європейців. Інтернаціональна за країнами походження, вона духовно цілісна за характером прояву своїх інтересів. Таку тенденцію зафіксували дослідження американських соціологів Ніола Фергюсона, Роберта Баро та Рашаля Мак Клірі [6]. Отже, вони, що завойовують Європу, виглядають як сила, яка генерує інші традиції та релігійні постулати. Мусульмани Європи релігійно більш солідарні, ніж пересічні європейці, тримаються свого коріння та утворюють цілі етнічні квартали, в які навіть місцева поліція без поважних причин не наважується заглядати [7]. Наскільки питання непорозуміння між цими спільнотами залишатимуться невирішеними, покаже час. Але вже сьогодні зрозуміло, що вони скоріше будуть поглиблюватись, ніж наближатися до узгодження, адже їх системна організація будується на зовсім різних засадах – у європейській спільноті вона світська, правова, у емігрантській – духовна, релігійна.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що мультикультуралізм як теорія і як політична практика перебувають у стані пошуку [2; 8; 9], а його проблематика матеріалізувалася у постійному науковому і суспільно-політичному дискурсі. Цю особливість функціонування мультикультуралізму ґрунтовно висвітлили як зарубіжні, так і вітчизняні автори [1–5; 8–10]. Але, на жаль, у більшості публікацій проблема мультикультуралізму розглядається фрагментарно, чим звужує цей феномен практики до певних сфер буття людини [2; 7; 8–10]. Мета статті – розглянути мультикультуралізм як явище, яке народжене історією розвитку людства і є продуктом двох світів – матеріального та ідеального.

Європейські політики дійшли висновку, що за ідеями мультикультуралізму стоїть певна соціо- і етнокультурна реальність. Її моделює звичайна людина відповідно до свого життєвого досвіду, культурно-генетичного коду, інтересів та цінностей. Невипадково голова комісії ЮНЕСКО з питань освіти Жак Делор відзначив, що наші сучасники хворіють від запаморочення, розриваючись між процесом глобалізації і

пошуками своєї ідентичності, опори в минулому, причетності до того чи іншого етнічно-культурного та релігійного суспільства.

Таким чином, існуюча проблематика спонукає розглянути мультикультуралізм як важливий механізм реалізації відповідної політики урядами європейських країн. Важливими сферами реалізації такої політики виступають освіта, професійна соціалізація, релігія, суспільний простір, громадянство. Вони визначають цілісність суспільства як особливої системи, де функціонують певні соціальні норми та цінності, що лежать в основі взаємозв'язку і взаємодії людей" [11, с. 256]. Здебільшого цей аналіз спиратиметься на досвід Німеччини, Франції, Італії та Великої Британії, які у політиці мультикультуралізму мають як певні здобутки, так і багато невирішених проблем. Для дослідників ці країни цікаві системною сукупністю соціальних гарантій, які іменуються моделлю суспільного розвитку. Рівень економіки, соціального та правового захисту населення є тими орієнтирами, які притягують нові хвилі еміграції у ці країни.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І МОВА. Проблема мультикультуралізму починається з мови. Рівень інтеграційного стану суспільства можна оцінити саме за показником оволодіння та вживання держаної мови. Слоган "мова – це інструмент для інтеграції" сьогодні для багатьох країн Європи не чергове гасло, а життєво важливий, ключовий фактор. Розуміючи всю глибину мовної проблематики, у виступі на зборах молодіжного крила Християнсько-демократичного союзу в жовтні 2010 р., канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила, що вивчення мови повинно стати обов'язком емігрантів, як це було раніше, а не добровільною опцією, як це відбувається сьогодні. Позицію канцлера Німеччини в подальшому підтримали прем'єр Великої Британії і президент Франції. Але, одна справа, коли йдеться про представників титульної нації, а інша – про осередок емігрантів. Особливої гостроти ця проблема набула у Німеччині, декілька прикладів допоможуть зрозуміти ступінь важливості цього питання. На думку професора Бернта Аренхольца з університету в Йені, проблема полягає у тому, що вивчення та опанування німецької мови потребує більше часу, ніж прийнято вважати. Оволодіння німецькою мовою можна зрівняти з процесом оволодіння спеціальністю, а на це потрібно від 3 до 5 років [12]. Невтішні для політичного керівництва країни й інші думки Бернта Аренхольца. Наразі у Німеччині більше 9 тис. емігрантів чекають на курси німецької мови. У таких містах, як Франкфурт-на-Майні, Мюнхен та Штутгарт понад 50 % усіх дітей у віці 15 років – це діти емігрантів, а у Франкфурті-на-Майні близько 72 % усіх дітей у віці до 3-х років мають емігрантське коріння. З огляду на специфіку німецької мови, вони неспроможні швидко вивчити її навіть на рівні побутового спілкування. Ситуацію, вважає Б. Аренхольц, може змінити лише продумана цілісна політика інтеграції, яка повинна починатися з елементів соціалізації у ранньому віці. Зрозуміло, що це потребує неабияких коштів і постійної уваги з боку державного керівництва. Однак, на жаль, констатує він, цього немає.

Стурбованість Б. Аренхольца поділяє і науковий співробітник експертної ради німецьких фондів для еміграції і інтеграції Хольгер Кольб.

На його думку, найбільш важлива проблема в німецькій політиці інтеграції емігрантів – це система освіти. "Сьогодні німецька система освіти неспроможна об'єднати школярів, які належать до різних культур" [7]. Існує гостра потреба, вважає він, у працівниках освіти та державних службовцях, вихідцях із емігрантських кіл, а також у визнанні іноземних дипломів у Німеччині. Результатом прорахунків у політиці інтеграції є те, що понад 1.1 млн емігрантів, які мешкають у Німеччині, зовсім не володіють німецькою мовою.

На відміну від Німеччини, такі країни як Франція, Італія, Англія у кращому стані щодо мовного питання, оскільки найбільше емігрантів вони отримують зі своїх колишніх колоній. Для Франції – це Марокко і Алжир, для Італії – Туніс і Лівія, для Англії – Індія, Пакистан та країни Близького Сходу. Залучення до культури метрополії в цих країнах відбулося природним шляхом. З одного боку, її надто швидко прийняла місцева еліта, адже ця культура принесла нову якість життя, а з іншого – місцеве населення, для якого мова стала засобом виживання. Крім того, відкриття культурних центрів при амбасадах і діяльність різноманітних урядових та неурядових структур сприяли популяризації освіти й культури метрополій у цілому. Яскравим прикладом таких процесів може слугувати діяльність "Британської Ради", створеної у 40-х роках минулого століття урядом Великої Британії і працюючої донині. Отже, поступово двомовність стала ознакою європейської культури і розцінювалася як важлива передумова кращого життя, але вже за межами країни.

Разом із тим, наприклад, уряд Франції враховує ситуацію щодо недосконалого знання французької дітьми емігрантів, які компактно мешкають у країні. Розроблено проект пріоритетних освітніх зон, які об'єднують проблемні шкільні заклади. Згідно з проектом для них збільшено фінансування з держбюджету і діє положення щодо зменшення кількості учнів у класах. За статистикою, в таких школах навчається понад 20 % французьких школярів, які походять із середовища етнічних меншин.

Окремою проблемою у мовному питанні є відсутність співпраці між бізнесом і державою. Бізнес не зацікавлений у фінансуванні різноманітних державно-мовних і суспільно-мовних проектів для робітників-емігрантів та пасивно ставиться до тієї частини емігрантів, яка не знає або недостатньо володіє мовою. Завдяки впровадженню роботодавцями такого селективного механізму емігранти поділяються на бажаних і небажаних. Останні стають додатковим тягарем для бюджетів муніципальних органів влади і країни в цілому. Зрозуміло, що такий стан мовної культури серед емігрантів віддзеркалює вкрай невтішні соціальні перспективи вихідців з емігрантського середовища. Про будь-які соціальні ліфти тут не йдеться взагалі. Розуміючи це, уряди Австрії, Данії, Німеччини, Греції, Нідерландів, Великої Британії, Люксембургу, Франції та Іспанії наприкінці 90-х років ХХ ст. підвищили фінансування шкіл, де навчаються діти емігрантів. Почали розроблятися нові навчальні програми, готуватися підручники, більше уваги приділяється підготовці вчителів. Активно працював інститут інтеграційних кур-

сів, де на вивчення мови відведено 600 годин. Однак, як констатують аналітики, політичні заяви лідерів і урядовців країн ЄС щодо покращення стану навчальної підготовки з мови серед емігрантів не відповідають рівню суперечливості й недосконалості національних концепцій мультикультуралізму.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ. Європейському мультикультуралізму притаманна лінія поведінки, яку можна визначити як "думай глобально, дій локально", що певним чином віддзеркалює наміри об'єднаної Європи щодо перетворення її у центр світової сили на основі збереження потужної як європейської, так і національних культур, а також ефективного використання ресурсу емігрантської спільноти. Сучасний європейській мультикультуралізм – це наслідок інтеграції чотирьох потужних економік світу, які об'єднують понад 100 транснаціональних корпорацій, що потребують ресурсів і ринків.

Контури такої стратегії були закладені у 1949 р., а її наслідки стали відчутними починаючи з 60–70 років ХХ ст., коли провідні європейські економіки набрали обертів і відчули дефіцит робочої сили. Причина такого дефіциту – порушення демографічного балансу: за міжнародними критеріями країни вважаються старими, якщо частка людей у віці 65 років і старше перевищує 7 % населення. Європа вже давно перетнула цей поріг і належить до цивілізації, яка постійно старіє. Саме політика квотованого запозичення робочої сили з колишніх колоніальних територій та інших країн мала за мету покращити цю ситуацію у найкоротші строки. Залишається вона такою і сьогодні, але із суттєвою різницею – країни-лідери європейської індустрії зацікавлені у науковцях і робітниках, перш за все, високої кваліфікації. З цією метою уряди Німеччини, Франції, Італії та Великої Британії на початку нового століття суттєво змінили еміграційне законодавство та правила в'їзду в країни для фахівців: були встановлені строки контракту, умови праці і можливості продовження співпраці зі стороною (фірмою), яка запросила фахівця. Це дозволило урядам упорядкувати трудову еміграцію, а головне – спрямувати її на досягнення пріоритетів національного економічного розвитку. Однак, з іншого боку, така політика суттєво зменшила шанси працевлаштування емігрантів.

Інший об'єктивний фактор, який зумовлює небажання молодих емігрантів активно професійно соціалізуватися, це виконання державою соціальної функції, яка існує в Німеччині, Франції та інших країнах. Наприклад, Німеччина на соціальні потреби витрачає щорічно 26.7 % ВВП країни. Це більше ніж у США (15.9 %) й у середньому по країнах ЄС (20.5 %) [12]. Механізм соціальної допомоги, який повинен був підтримувати та заохочувати емігрантів до активних соціальних дій, перетворив цю систему на притулок ледарства та утриманства. Особливо це відчутно в молодіжному колі. Наприклад, як свідчить статистика, у 2006 р. 47 % молодих людей турецької громади Німеччини жили за рахунок соціальних виплат і зовсім не переймалися своїм працевлаштуванням. Для етнічних груп цей факт надто неприємний. Він свідчить не про

трудова дискримінація, а про особливості суб'єктивного психологічного сприйняття суспільства, в якому людина мешкає. Соціальну державу частка емігрантів, особливо молодь, сприймає як місце реалізації екстремальних форм поведінки [12, с. 17].

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І РЕЛІГІЯ. У політиці інтеграції релігійний чинник стає одним із ключових. На його актуалізацію вплинули події, пов'язані з діяльністю представників радикального крила ісламу та мусульманських громад в окремих країнах Європи. Починаючи з 2001 р. політики відкрито заговорили про небезпеку з боку ісламського світу. З іншого боку, йдеться про небезпеку перетворення європейської цивілізації на європейсько-ісламську через процеси глобальної міграції, як про це пише російській дослідник В. Пантін у "Філософії історичного прогнозування" [13]. За різними даними, сьогодні у країнах ЄС перебувають понад 90 млн емігрантів, серед яких першість належить мусульманам. Наприклад, кількість вихідців із мусульманських країн у Голландії становить 4.4 % населення, у Німеччині – 3.7 %, у Франції – 7.1–8.9 %, в Італії – 1.2 %, у Великій Британії – 2.6 %, у Швеції – 2.8 % тощо [14].

В Європі іслам розглядається у двох площинах: як духовна сфера буття людини та як основа прояву радикалізму серед окремих груп населення. Складність у тому, що в політиці ці дві ознаки існування сучасної еміграції час від часу змішуються, і досить часто засоби масової інформації характеризують іслам як агресивного монстра, який ось-ось поглине Європу. Фахівці справедливо відзначають, що у цій справі політики і журналісти вихоплюють з будь-якої інформації лише той контекст, який відповідає їхнім уявленням про сучасний іслам.

Серед європейських країн найбільш комфортно мусульманська громада почуває себе в Голландії. Мультикультура відповідно до голландського варіанта означає, що всі культури існують паралельно, а емігранти вивчають мову і культуру країни перебування за власним бажанням. Завдяки старанням уряду в країні побудовано 475 мечетей, створено різноманітні освітні й культурні центри, що упорядкувало стан культурного життя мусульманської громади. Соціальне забезпечення непрацюючих і різноманітні виплати роблять життя емігрантів досить пристойним навіть за європейськими мірками. Німеччина, Франція та Велика Британія ще не досягли таких результатів, хоча ці країни теж прикладають багато зусиль щодо покращення релігійного життя емігрантів. Наприклад, у Німеччині побудовано 1600, а у Великій Британії – 1500 мечетей. За підрахунками фахівців, з урахуванням динаміки соціалізації молоді з емігрантського середовища та залучення її до європейських цінностей цієї кількості культових споруд вистачає. Інша справа – спекуляції навколо релігійної тематики, які іноді носять тенденційний характер. Прикладом можуть слугувати комплексні дослідження щодо життя емігрантів-мусульман у Німеччині і коментарі до них. Нещодавно міністерство внутрішніх справ Німеччини оприлюднило на своєму сайті документ під назвою "Уявлення про життя молодих мусульман в Німеччині". Найгостріші суперечки аналітиків викликала теза, що "15 % молодих му-

сульман віком від 14 до 32 років належать до групи з чітко визначеним неприйняттям західного способу життя, тенденцією до насилля та небажанням інтегруватися до суспільства" [10].

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І СУСПІЛЬНИЙ ПРОСТІР. Віддаючи належне мовному та релігійному питанню у концепції мультикультуралізму, слід відзначити, що для подолання культурної відчуженості неабияке значення має органічне поєднання звичаїв, цінностей і традицій людей, які мешкають у полікультурному просторі. Звичаї, цінності і традиції є тими системоутворюючим чинниками, які формують духовність народу і його національний менталітет. Вони непідвласні ритмам історичного часу і зберігають свою самобутність навіть в екстремальних умовах. Особливо це характерно для традиційних культур, в яких "стріла часу", як зазначав К. Ясперс, зупинилася у своїй стрімкий ході. У цьому аспекті цікаві результати комплексного дослідження щодо спілкування світових культур російського дослідника О. Лукіна, які він наводить у статті "Інформаційний простір і ціннісні орієнтації" [15]. Проблему спілкування Заходу з "третім світом" О. Лукін справедливо вбачає в "матрицях свідомості" різних культур. У східних народів такі її структурні елементи, як самоідентифікація, самоорганізація, самореалізація наповнені іншою духовною субстанцією, завдяки якій вони по-іншому ставляться до проголошених Заходом орієнтирів (права людини, свобода, демократія, плюралізм). Західні цінності, як свідчить досвід, поки що не спроможні подолати бар'єри духовно-релігійного консерватизму племінного ладу, адже не враховують найголовніше – у традиційній архаїчній культурі домінує інформація, яка зберігається і передається на генетичному рівні. Як визначає О. Лукін, це певне змістовне ціннісне ядро культури, яке укорінене в її ментальному ґрунті [15].

Дедалі частіше сцени щоденного буття етнічної громади, що базується на ісламських цінностях, вносять певну насторогу у свідомість мешканців міст Європи. Молитви на вулицях у п'ятницю, свавілля по відношенню до жінок (коли дружина цілком підкорена чоловікові), жертвопринесення на релігійні свята, що у багатьох випадках відбувається прямо на вулиці тощо шокують пересічних громадян Європи. Не маючи точок дотику, культурна етнополіфонія поступово розмежовує та ізолює певні групи населення, що призводить до поділу суспільного простору на етнічні території, які живуть своїм автономним життям. Берлінські, паризькі, лондонські та роттердамські етнічні анклави зі своїм стилем і ритмом життя сьогодні є нормою організації суспільного простору. Намагання ж влади втрутитися у ці процеси за допомогою правових механізмів очікуваних результатів поки що не дають. Як приклад можна навести рішення урядів Нідерландів, Франції, Італії, Швейцарії та інших країн щодо заборони дівчатам (ученицями шкіл) та жінкам носити чадру (паранджу) в громадських місцях. Порушення заборони передбачає штраф від 150 до 300 євро та обов'язкові громадські роботи для жінок, а чоловіки, які змушують своїх дружин закривати обличчя, можуть заплатити штраф до 30 тис. євро або отримати один рік ув'язнення.

Гасло "Скиньте маски" американський дослідний центр "П'ю" прокоментував таким чином: "законодавці йдуть у фарватері бажань електорату, але найголовніше те, що вони бачать загрозу власній культурі з боку культури ісламу". Це є своєрідним визнанням того, що національний суспільно-культурний простір перебуває під тиском і як динамічна структура може зазнати руйнування. Проявом такої тенденції є зростаюча хвиля арабо- та ісламофобії, яка останнім часом набирає обертів у Європі.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ: ЕМІГРАЦІЯ І ГРОМАДЯНСТВО. Для історичних етнокультурних гомогенних систем, якими фактично до середини ХХ ст. були країни Європи, інститут громадянства не викликав особливого занепокоєння. Титульна нація утворювала державне тіло, а політико-правовий механізм отримання громадянства забезпечував його функціонування. Ситуація почала кардинально змінюватися на початку 80-х років минулого століття, коли з хвилею еміграції проявилися центробіжні тенденції у розвитку національного культурного простору. Європа відчула неминучий занепад національних держав унаслідок того, що культурне підґрунтя державоутворюючих народів стало стрімко скорочуватися. Гостроти проблемі надали реалії великих міст, де поруч із місцевою громадою укоринився паралельний світ інокультурної реальності, яка зовсім не вписувалася у світогляд пересічного європейця. На додаток, фантом ісламізації підкріплювався статистикою емігрантів у тій чи іншій країні Європи. Наприклад, у Німеччині кількість іноземних громадян у 1988 р. становила 4.5 млн осіб або 7.3 % населення, у 2002 р. ці показники сягнули 7.3 млн осіб і 8.9 % населення. За офіційними даними Франції, у 2006 р. в країні проживало – 5.1 млн емігрантів або 7.9 % населення. Середній показник по Європі становив 5.1 % [8].

Отже, перед європейцями постала проблема в межах політико-правових механізмів реалізації політики мультикультуралізму впорядкувати ці процеси через інститут отримання громадянства. Це рішення мало за мету захистити європейську культурну ідентичність і, у разі можливості, стимулювати процеси інтеграції емігрантів у титульну культуру. Починаючи з 90-х років минулого століття, громадянство стало розглядатися як головний інструмент мультикультуралізму. На думку європейських політиків, його необхідно надавати, щоб полегшити процес інтеграції. Особливості вирішення цього питання відобразили три основні моделі інтеграційної політики. Російський політолог В. Малахов детально їх розглянув у статті "Після мультикультуралізму: Європа та її іммігранти" [9]. Для Франції такою моделлю стала асиміляція, для Німеччини – сегрегація, для Великої Британії – плюралізм. Зрозуміло, що це суто схематичний підхід, адже політична практика ХХІ ст. внесла багато коректив. Але загальним є те, що моменту отримання громадянства передую певний період натуралізації (він коливається від 5 років – Франція, Італія і Велика Британія, 8 років – Німеччина, до 10 років – Іспанія і Португалія), під час якої претенденти на отримання громадянства повинні вивчити мову, ознайомитися з історією та кон-

ституцією країни, пізнати її культуру тощо. Це сприяло помітному зростанню показників натуралізації та скорішому отриманню громадянства. Наприклад, найбільш високі показники демонстрували Швеція, Нідерланди, Данія та Бельгія (7.9–5.5 % від загальної чисельності іноземців, які мешкали в країні) [9].

Отже, поділяючи вислів Зігмунда Баумана, що "інтеграція" – це політкоректне ім'я для асиміляції емігрантської хвилі, як загальний висновок зазначимо, що політика мультикультуралізму в її національних концепціях країн-лідерів Європейського Союзу не досягла своєї мети в силу багатьох причин. Головним є те, що мультикультуралізм віддзеркалив культурну логіку мультинаціонального капіталізму, який, переслідуючи корисні цілі, перетворив культурне середовище у певний товар, що має свою ціну. Існування західної спільноти ще раз довело, що суспільство є нелінійною системою, яка володіє інтегруючим системотворчим чинником, роль якого в різних системах можуть відігравати неоднакові підсистеми, зокрема економічна в межах західного способу життя. Багато що залежить від духовно-культурної реакції соціуму на внутрішні та зовнішні виклики й динаміку внутрішніх процесів щодо досягнення максимально повного результату в рамках відповідних ціннісних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ковшов Е. М.* О трудностях проведения политики мультикультурализма в современном западном обществе / Е. М. Ковшов. — Режим доступа : <http://sword.Com.44index...philosophi social...kovshov-em>.
2. *Паин Э.* К вопросу о "крахе политики мультикультурализма" в Европе / Паин Эмиль. — Режим доступа : <http://demagogy.ru/pain/blog/2011-03-05/k-voprosu-o-krakhe-politiki-multikulturalizma-v-evrope>.
3. *Berliner M.* Diversity and Multiculturalism: The New Racism / M. Berliner, G. Hull // Ayn Rand Institute. — Way of access : http://www.aynrand.org/site/PageServer?pagename=objectivism_diversity.
4. *Гегель Г.* Философия права / Г. Гегель. — М. : Наука, 1990. — 524 с.
5. *Валлерстайн И.* "Конец знакомого мира: Социология XXI века". — М. : Логос, 2003. — 368 с.
6. *Приходько О.* Релігія як двигун економічного розвитку // Дзеркало тижня. — 2004. — № 1. — 10 січ.
7. *Русские* хотят не привилегий, а равноправия и справедливости // Аргументы недели. — 2011. — № 36 (277). — 15 сент.
8. *Линдли-Френч Дж.* Великая иммиграционная катастрофа / Дж. Линдли-Френч. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/number/Velikaya-immigratcionnaya-katastrofa-15368>.
9. *Малахов В.* После мультикультурализма: Европа и ее иммигранты / В. Малахов. — Режим доступа : <http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page25134.html>.
10. *Саррацина* обвинили в провале интеграционной политики Германии. — Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2011/08/30/fail/>.
11. *Соціальна філософія* : підручник для вищої школи. — Х. : Прапор, 2007. — 688 с.
12. *Давыдов А. А.* К вопросу об определении понятия "общество" / А. А. Давыдов // Социс. — 2004. — № 2. — С. 12—24.

13. *Пантин В. И* Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине 21 века / В. И Пантин, В. В. Лапкин. — Дубна : Феникс, 2006. — 448 с.
14. *Dittrich M.* Muslims in Europe: addressing the challenges of radicalization / M. Dittrich // EPC Working Paper. — 2006. — March (№ 23). — P. 52.
15. *Лукин А. Н.* Информационное пространство и ценностные ориентации / А. Н. Лукин. — Режим доступа : <http://www.carnegie.ru/ru/print/68751-print.html>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012.

Грубов В., Кулагин Ю. Кризис политики мультикультурализма в европейском общественном пространстве. Исследуется феномен политики мультикультурализма, механизмы и проблемы ее реализации ведущими странами Европы на национальном уровне. Анализируются также новейшие мультикультуралистические теории и их интерпретация в современной европейской политике.

Ключевые слова: политика, мультикультурализм, иммиграция, неинформационная культура, национальные интересы, конфликт.

Grubov V., Kulagin Y. Crisis of politics of cultural diversity in the European social sphere. Phenomenon of politics of cultural diversity, tools and problems of its implementation by leading European countries on the national level are studied. Latest multicultural theories and their interpretation in modern European politics have been analyzed.

Key words: politics, cultural diversity, immigration, non-informational culture, national interests, conflict.